

SESOTHO PUO YA PELE YA TLATSETSO: PAMPIRI YA I
SESOTHO FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: Dihora tse 2½

Matshwao a 100

DITAELO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e na le maqephe a 12. Netefatsa hore o fuwe pampiri e felletseng.
 2. Pampiri ena e arotswe ka Dikarolo tse NNE, e leng:

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO
KAROLO YA B: KGUTSUFATSO
KAROLO YA C: DITHOTHOKISO
KAROLO YA D: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO
 3. Araba dipotso kaofela.
 4. Nomora dikarabo tsa hao jwalo kaha dipotso di nomorilwe pampiring ena.
 5. Qala karolo E NNGWE le E NNGWE leqepheng le LETJHA.
 6. Ngola ka mongolo o makgethe, o balehang.
-

KAROLO YA A TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 Potsong ena o fuwe ditema tse pedi. Bala tema e nngwe le e nngwe ka tlhoko o nto araba dipotso tse tla di latela.

HO RAFA HO SENG MOLAONG AFRIKA BORWA

1	Dinaha tse mose ho mawatlle di ile tsa bona monyetla wa ho matlafatsa maemo a tsona a moruo kontinenteng ya Afrika. Dikhampani tse kgolo jwalo ka De Beers, Anglo American, Gold Fields, jj di ile tsa qala ho rafa merafong e Afrika. Afrika Borwa e bile e nngwe ya dinaha tsa Afrika moo kgwebo ena ya merafong e ileng ya etsahala teng. Hoba naha tsena di fumane seo di neng di se batla di ile tsa phutha mehaswana tsa betseha. Ketso ena e ile ya siya merafo e mengata e ahlame mme ho sena balebedi. Qetellong ha qalwa ho rafshwa ho seng molaong ho neng ho etswa ke batho ba ileng ba bitswa <i>bozama- zama</i> .	9
2	Ka kgwedi ya Tshitwe selemong sa 2023 sesole sa Afrika Borwa mmoho le sepolesa sa naha ba ile ba qala letsholo le bitswang "Operation Vala Umgodi" e leng "Operation Kwala Mokoti" ka Sesotho. Ka letsholo lena, mmuso o ne o ikemiseditse ho kwala dikgoro tsohle tse kenang le tse tswang merafong e seng e sa sebediswe le ho qobella barafi ba mekoting ho tswa.	14
3	Mapolesa a ile a potapota morafo wa Stilfontein ka kgwedi ya Loetse. Ho potapota hona ho etsahetse hape le shafong ya 10 e bitswang Margaret le ya 11. Bohole ba dishafo tsena ho tloha ho e nngwe ke dikilomitara tse 3 ho ya ho tse 5. Ho utlwahala hore boholo ba barafi bana ba seng molaong ke melata e tswang naheng tse kang Mozambique, Lesotho, Zimbabwe, jj.	19
4	Motho a ka ipotsa hore ke eng e susumeletsang barafi bana ho sebedisa merafong ena e sa bolokehang? Tse ding tsa dikarabo e ka ba bofuma le dintwa tse naheng tsa bobona. Ho tswela pele ho qobella barafi ba hanang ho tswa merafong ena e sa sebediseng, mmuso o ile wa emisa ka phano ya dijo le metsi barafing bana. Mmuso o ile wa boela wa thibela mekgatlo ya thekolehelo ho thusa barafi.	25
5	Mohato wa mmuso wa ho thibela ka phano ya dijo le metsi o entse hore setjhaba mmoho le ba malapa a barafi ba ipelaetse ka ntle ho merafo ena empa hona ha ho a ka ha re teke ho mmuso! Kamora dibeke tse pedi lekgotla la dinyewe le ile la fana ka taelo ya hore barafi ba seng molaong ba fuwe dijo le metsi le hore ba ntshuwe ka marapo. Tekong ya ho phethahatsa taelo ya lekgotla ya ho sebedisa marapo ho hulela ntle barafi ba ithaopang ho tswa mekoting, ho bonahetse e le mosebetsi o monyebe o neng o etsuwa ka boomo hobane ho ne ho nka hora ho hula hulela ntle morafi a le mong. Sena se entse hore ho hula hona ho emiswe kamora hoba barafi ba romele setopo hodimo. Ho ile ha hulwa barafi ba 12 feela. Bahlanka ba mmuso ba ile qalella hape ka ho thibela phano ya dijo.	36

6	Merafong e Mpumalanga, ho ile ha thuswa barafi ba fetang 150 ho tswa merafong e seng e sa sebediswe. Mapolesa a Mpumalanga a re ba fumane ditopo tse 3 ka moo. Barafi ba bang ha ba qeta ho thuswa ho tswa mekoting ba re bona ba qobelletswe ho kena mokoting ho batlana le kgauta.	40
7	Ha ba ntshuwa ka moo ba fuwa dijo le metsi ebe sepolesa se a ba tshwara. Boholo ba batshwaruwa ba qoswa ka ho kena naheng ntle le ditokomane tse dumelletsweng le ho rafa ntle le molao. Ba bang ba bona ba sa leng bannyane dilemong, ba bolela hore ba kwetetswe e be ba qobellwa ho kena merafong ba tjhekele beng ba bona dimenerale merafong eo.	45

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho mineralscouncil.org.za/work/illegal-mining]

- 1.1.1 Barafi ba tswang dinaheng tsa boahisane ba susumetswa ke eng ho tloha dinaheng tsa bobona ho tla naheng ya Afrika Borwa? (1)
- 1.1.2 Ho ya ka ditaba tse temeng e ka hodimo, ke bomang ba ileng ba qala letsholo la *Operation Vala Umgodi*? (2)
- 1.1.3 Basebeletsi bana ba rafang ntle le tumello ba ka hlahelwa ke kotsi efe? (1)
- 1.1.4 Ho ya ka ditaba tsa tema ena, ebe morafi ha a ntshwa mokoting o lokolohile ho ya hae? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 1.1.5 Na barafi ba bontshitse tshebedisanommoho le mmuso wa Afrika Borwa ha sepolesa se ne se leka ho ba ntsha mekoting? Tiisa karabo ya hao. (3)
- 1.1.6 Fana ka khampani e le nngwe feela e qadileng ho rafa Afrika Borwa. (1)
- 1.1.7 Mongodi o bolelang ha a re 'ha ho a ka ha re teke!' Moleng wa 28? (1)
- 1.1.8 Ha o ne o le Letona la Dimenerale le Dirafshwa, ke mehato efe eo o ka beng o ile wa e latela ho qoba ho rafa ho seng molaong? Fana ka ntlha TSE PEDI. (4)
- 1.1.9 Ke baahi ba dinaha dife tse 3 ba tswang ka ntle ba nang le seabo ho rafeng ho seng molaong? (3)
- 1.1.10 Ke kgweding ya bokae selemong moo sesole le mapolesa a ileng a potapota morafo wa Stilfontein? Ngola ka mantswe. (1)
- 1.1.11 Na makgotla a dinyewe Afrika Borwa a latetse molaotheo wa naha ntle le kgethollo ha o ahlola taba ya barafi ba seng molaong? Tiisa karabo ya hao ka ho qotsa polelo. (2)
- 1.1.12 Maikemisetso a mmuso ka letsholo la *Operation Vala Umgodi* e ne e le afe? (1)
- 1.1.13 Ho ya ka wena, ke bomang mona Afrika Borwa ba tlamehang ho jariswa boikarabelo ka melata e kenang ntle le ditokomane ebile ba rafa ntle le molao? Fana ka ntlha TSE PEDI. (2)

TEMA YA B

- 1.2 Boha le ho bala tema ena e latelang ka tlhoko o nto araba dipotso tse itshetlehileng hodima yona.

DIPHETOHO

BOIPELAETSO

Sebaka: Pretoria Magistrate Court
Nako: 09:00
Mohla: 14 Tlhakola 2025

HO LEKANE!!!

EMISA HO RAFA
HO SENG MOLAONG

E BA LE RONA
TSELENG YA
PHETOHO
KGAHLANONG LE
BOZAMA-ZAMA LE
MELATA E SENG
MOLAONG.

[Ditshwantsho di nkuwe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho www.canva.com]

- 1.2.1 Ke mokga ofe o memang batho ho ba tshehetsa Temeng ya B? (1)
- 1.2.2 Letshwao le nang le peke le mafika Temeng ya B le bolelang? (1)
- 1.2.3 Mongodi o sebedisitse mawa afe a MABEDI ho rala phoustara e Temeng ya B ho hohela mmadi? (2)
- 1.2.4 Ntle le tshebediso ya lentswe **boipelaetso**, ke dintho dife TSE PEDI tse pakang hore ho na le boipelaetso temeng ena? (2)

[6]

Matshwao a 30

KAROLO YA B KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang o nto di kgutsufatsa ka ho ngola dintlha TSE HLANO tse totobatsang mabaka a qobellang barafi ho rafa ntle le tumelo merafong e kwetsweng.

1. Hlahisa dintlha tse HLANO (5) ka dipolelo tse hlahlamanang ka tshwanelo mme di fupere moelelo wa sehlooho.
2. Kgutsufatsa ka mantswe a 70.
3. Sebedisa mantswe a hao.
4. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 2.1 ho isa ho 2.5.
5. Ngola polelo e nngwe le e nngwe moleng o motjha.
6. Bontsha PALO YA MANTSWE qetellong ya kgutsufatso ya hao.

MABAKA A QOBELLANG BARAFI BA SENG MOLAONG HO RAFA

Afrika Borwa e shebane le diphephetso tse ngata, tse akang bobodu, moruo o fatshe le legeme la mesebetsi naha ka bophara. Maemo ana, a qobella batho ba bangata ho iphedisa le malapa a bona ka tsela tse fapaneng.

Ndumiso ke e mong wa barafi ba seng molaong morafong wa Stilfontein. Morafo ona ke o mong wa merafo e tlohetsweng ke borakgwebo ba mose ho mawatile hoba dirafshwa di qale ho fumaneha ka thata ho feta dinako tse fetileng. Monna enwa o qadile ho rafa ho seng molaong hoba feme eo a neng a e sebeletsa ya merafo e mo nyaole mosebetsing.

Ndumiso o ahile ntlo e kgolo motsaneng o seng hole le morafo oo a rafang ho ona. Ha a kgone ho natefelwa ke ho robala betheng e manobonobo eo a e rekileng hobane nako e ngata o mokoting moo a robalang hodima mekotla ya santa. O tswa mokoting kamora dikgwedi tse tharo ho ya rekisa bonyane ba kgauta eo a e fumaneng. Batho ba rekang ho bona ha ba molaong mme ha ba dumellwa ho reka le ho rekisa dirafshwa empa ha bana boikgethelo hobane ke bona ba bontshang tjantjello ya ho reka.

Monna enwa e leng morafi ya seng molaong dilemo tse robedi o kgonne ho romella bana ba hae ba bararo dikolong tseo ho lefuwang tjhelete ya sekolo, mme e mong o unibesiting. Ha a botswa hore hobaneng a le kgwebong e seng molaong, o arabile ka hore o bone ho le bohlokwa ho etsa mosebetsi oo a o tsebang ebileng o sa utlwiseng batho ba bang bohloko jwalo ka ho utswa makoloi le ho tlatlapa baahi.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho <https://www.bbc/articles>]

Matshwao a 10

KAROLO YA C DITHOTHOKISO**POTSO YA 3****DITHOTHOKISO TSEO O DI RUTILWENG**

3.1 Bala qotso-thothokiso ena ka tlhoko o nto araba dipotso tse tla e latela.

PELO E JA SERATI – J MOKOENA

- 1 Ke bua ka makoko ke sa habeye,
- 2 Ke bua tshita tsa lefatshe lena ke sa qeaqee,
- 3 Dira tsa motho di nyadiswa le dinaledi,
- 4 Le metswalle ya hae e kgabiswa le dinaledi,
- 5 Empa ebe phapang ke efe lona dikgaitsemi?

- 6 Monongwaha ke hopola tshiu tsela,
- 7 Pososelo ya ka e nkala lebatha la tsela,
- 8 Mora motho o kile a re jarela sefapano,
- 9 A re fatsheng lena re etse nnete dikano,
- 10 Ho rona baena le dikgaitsemi, ke thatano.

- 11 BoMohanwe kajeno ba eme lepaketla,
- 12 Tsa bona ditshobotsi ba di pholla ba di keketla,
- 13 Maifong ba siya pitsa di etjha sehau,
- 14 Ao, botle ba ngwetsi tse bo ka baka mahlomola,
- 15 Bakgwenyana ba sala ba hweshetsa sa makau.

- 16 BoTlhong ba maoba ba ho bonwa sewelo,
- 17 Monongwaha ke tjobolo tse shweleng matswalo,
- 18 Ka hohle ho dungwadungwa ka boNthati,
- 19 Ka mona le ka mane pelo e ja serati,
- 20 Ba re kajeno fatsheng lena ha re tloisane kgati.

- 3.1.1 Thothokiso ena ke ya mofuta ofe? Hobaneng o realo? (2)
- 3.1.2 Ke bonono bofe ba bothothokiso bo sebedisitsweng molathothokisong wa 20, mme bohlokwa ba bona ke bofe? (3)
- 3.1.3 Ke mokgabisopuo ofe o sebedisitsweng molathothokisong wa 15? (1)
- 3.1.4 Ke karaburetso ya mofuta ofe e sebedisitsweng molathothokisong wa 13? (1)
- 3.1.5 Ebe molaetsa wa thothokiso ee ke ofe? (2)

[9]

3.2 Bala qotso-thothokiso ena ka tlhoko o nto araba dipotso tse tla e latela.

KA PENE LETSOHONG – T.M. LEKITLANE

- 1 Ka hanong le ha ke itholetse ho feta lefatshe,
- 2 Ke sa ahlamise molomo ho ipuella,
- 3 Eka ke Morena pela Bafilisita,
- 4 Ha se hore nna ha ke na maikutlo.

- 5 Ka pene letsohong nka o bolella,
- 6 Ka o jwetsa a pelo mabinabine,
- 7 Wa ba wa utlwisisa a ka maikutlo,
- 8 Wa itela ho phela le nna ka ho hlokanang kgutlo.

- 9 Ka la ka leleme ha ke sa re letho,
- 10 Ha ke iketse ho bua lolololo ke ho tinngwe,
- 11 Empa ka pene letsohong lena la ka,
- 12 Nka ho tsholela masaakokometse wa makala.

- 13 Ka pene letsohong nka o ngolla,
- 14 Ka ho tsebisa ka moo ke ikutlwang,
- 15 Wa ba wa mpona le menahanong,
- 16 Wa utlwa eka ke bua sefahlamahlo.

- 17 Ka pene letsohong nka o qoqela,
- 18 Ka o qoqela meqoqo hore o ntsebe,
- 19 Wa ba wa bona hore le nna ke a phela,
- 20 Wa bona o ke ke wa hlola o nqhelela thoko.

- 3.2.1 Thothokiso ee ke ya mofuta ofe? Hobaneng o realo? (2)
- 3.2.2 Ke mkgabisopuo ofe o sebedisitsweng molathothokisong wa 1? (1)
- 3.2.3 Sehalo sa sethothokisi ke se jwang thothokisong ee? (1)
- 3.2.4 Ke bonono bofe ba bothothokiso bo sebedisitsweng molathothokisong wa 6 mme bohlokwa ba bona ke bofe? (3)
- [7]**

3.3 Bala qotso-thothokiso ena ka tlhoko o nto araba dipotso tse tla e latela.**DINTLE – RN PHUME**

- 1 Ntho tsa hao di a tsepama,
- 2 Tsohle di ba ho a matle
- 3 Maemo, di bonwa ke bohle,
- 4 Hoba di ntle di a boheha;
- 5 Di bonwa le ke tsa Jeriko,
- 6 Di kgotswa le ho babatswa
- 7 Ke dimumu esita le dira;
- 8 Dira di sitwa ho kgutsa,
- 9 Hoba tsa hao di ntle
- 10 Di dutlisa mathe, di dutlisa qhenqhe.
- 11 Eya bo! Lesa lehloyo,
- 12 Lesa mohono hle!
- 13 O sebeditse monongwaha enwa,
- 14 Yena nnyeo wa sehatamarikgwana!

3.3.1 Thothokiso ena ke ya mofuta ofe? Hobaneng o realo? (2)

3.3.2 Fana ka bohlokwa ba bonono bo molathothokisong wa 7 le 8. (2)
[4]

THOTHOKISO EO O SA E RUTWANG

3.4 Bala qotso-thothokiso ena ka tlhoko o nto araba dipotso tse tla e latela.

MMADIBERWANE – T LEBALLO

- 1 Thabadimahlwa ha morena Mafafa,
- 2 Thaba di mehodi habo kgotso le nala,
- 3 Ho ne ho le teng pabala ya mosadi
- 4 Mahlo a le bophatswa ba lehodi,
- 5 Meno a le bosowana e le phopi ya lebese,
- 6 Nko e tjhorile jwalo ka nale ya motjhini.

- 7 Mmadiberwane e ne e se seapallwa,
- 8 E ne e se potele e kgwathwang ka lehlaka,
- 9 O ne a tshajwa ke bana le ke bomma bona,
- 10 A tshajwa ke basadi le banna ba bona,
- 11 Mosadi a mo otlala a mo tlole hodimo,
- 12 Monna a mo diha a mo kotsame hodimo.

- 13 A phutha mehaswana a wela tsela,
- 14 Ka hara Thabadimahlwa a re balakatha!
- 15 Ha Mmadiberwane a fihla a kokota,
- 16 A kgahlanyetswa ke meno masowana bolotsana,
- 17 A tshellwa sekala mmita ho tlosa lelese,
- 18 A bontshwa diphate leraba hore a phomole.

- 19 Ya swenya ya bopa poho ya Makgwakgweng,
- 20 Kajeno molamu o tla kopana le tshepe,
- 21 Kajeno molamu o tla boela sefateng,
- 22 A lahla motho ka setebele fatshe,
- 23 Mmadiberwane a hlaba hlohloodingwane,
- 24 A idibana, a tshela Jorotane a phela.

- 3.4.1 Thothokiso ena ke ya mofuta ofe? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 3.4.2 Ke maikutlo afe ao sethothokisi se a qholotsang thothokisong ee? (1)
- 3.4.3 Ke mokgabisopuo ofe o sebedisitsweng molathothokisong wa 6? (1)
- 3.4.4 Ke bonono bofe ba bothothokiso bo sebedisitsweng molathothokisong wa 20 le 21, mme bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (3)
- 3.4.5 Ke mokgabisopuo ofe o sebedisitsweng molathothokisong wa 5? (1)
- 3.4.6 Ebe molaetsa wa thothokiso e ka hodimo ke ofe? (2)

[10]**Matshwao a 30**

KAROLO YA D THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 4**

Bala ditaba tsa puisano ena o nto araba dipotso tse tla latela.

HO SE HLOMPHE HA BARAFI MERAUFONG

MOQOLOTSI WA DITABA: Beso le ikemiseditse ho phethisa taelo ya mmuso ya ho tswa mokoting ona neng? Ho hlakile hore tangtang e tlo kgangwa ke lerole.

MORAFI: Rona ha hona moo re yang. Ha re tshabe mapolesa a naha ena. Re banna ba sebele rona, re ka a phampholla ka metjhini ya rona a ilo shwela hole kwana.

MOQOLOTSI WA DITABA: Le ipitsa banna ka dikausu tse pinki? Ke nahana hore le tletse ntwale ebile le hloleha ho tsamaisa kgwebo ena. Ha kgwebo ena e ka ba tlasa batho ba basweu dintho di ka loka ...

MORAFI: O se ke wa ntlhantsha. Ke merafo e mekae e kwetsweng e le tlasa batho ba basweu?

MOQOLOTSI WA DITABA: Le ha o ka teneha nnete e tla dula e le nnete. Batho ba batsho ba botswa.

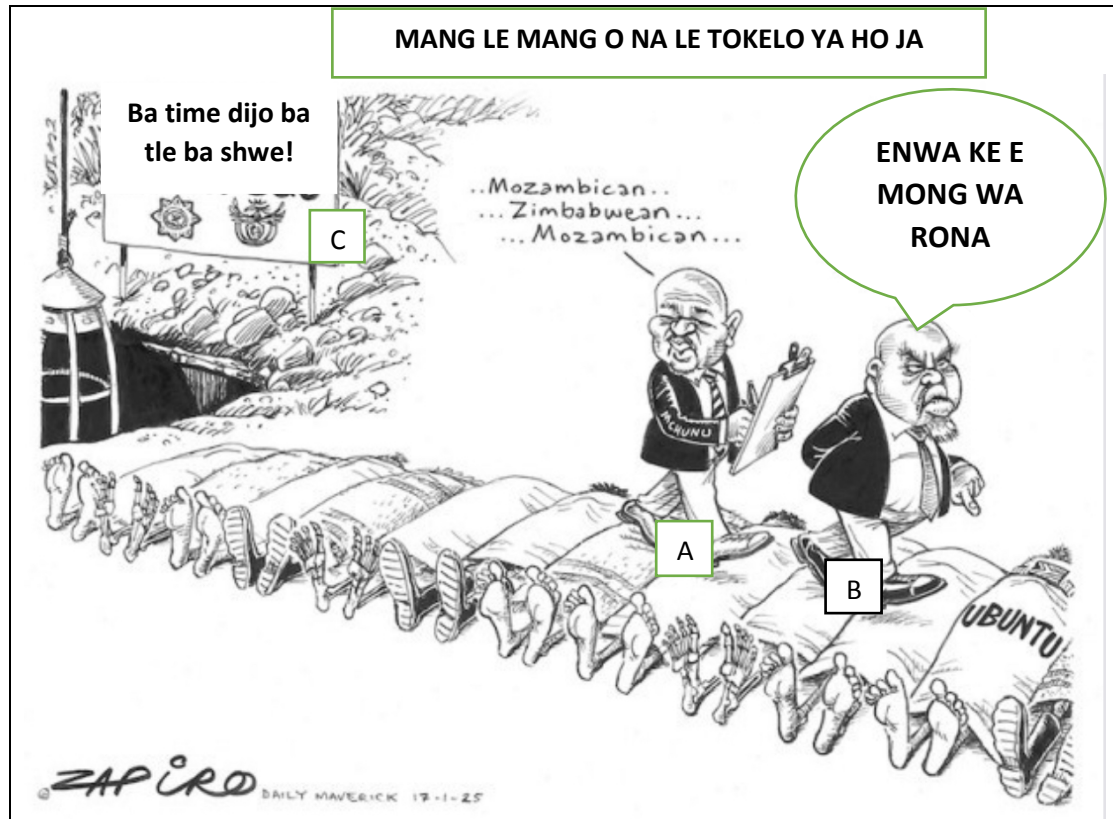
[Tema ya boiqapelo]

- 4.1 Mongodi o sebedisitse letshwao lena ... (dikgutlo tse tharo) la puo ka sepheo sefe? (1)
- 4.2 Lentswe **phampholla** puong ya morafi le thusa jwang mmadi hore a utlwisise seo morafi enwa a se bolellang moqolotsi wa ditaba? (2)
- 4.3 Na polelo e reng '**batho ba batsho ba botswa**' ke Ntlha kapa ke Mohopolo? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 4.4 Tshohla ditlamorao tse mpe tse ka bakwang ke puo ya pele ya morafi. (3)
- 4.5 Sepheo sa mongodi ke sefe ka ho sebedisa maele a puong ya 1 ya mo moqolotsi wa ditaba ha a re: '**tangtang e tla kgangwa ke lerole**'? (2)

[10]

POTSO YA 5

Boha le ho bala ditaba tsa khathunu ena ka tlhoko o nto araba dipotso tse tla e latela.

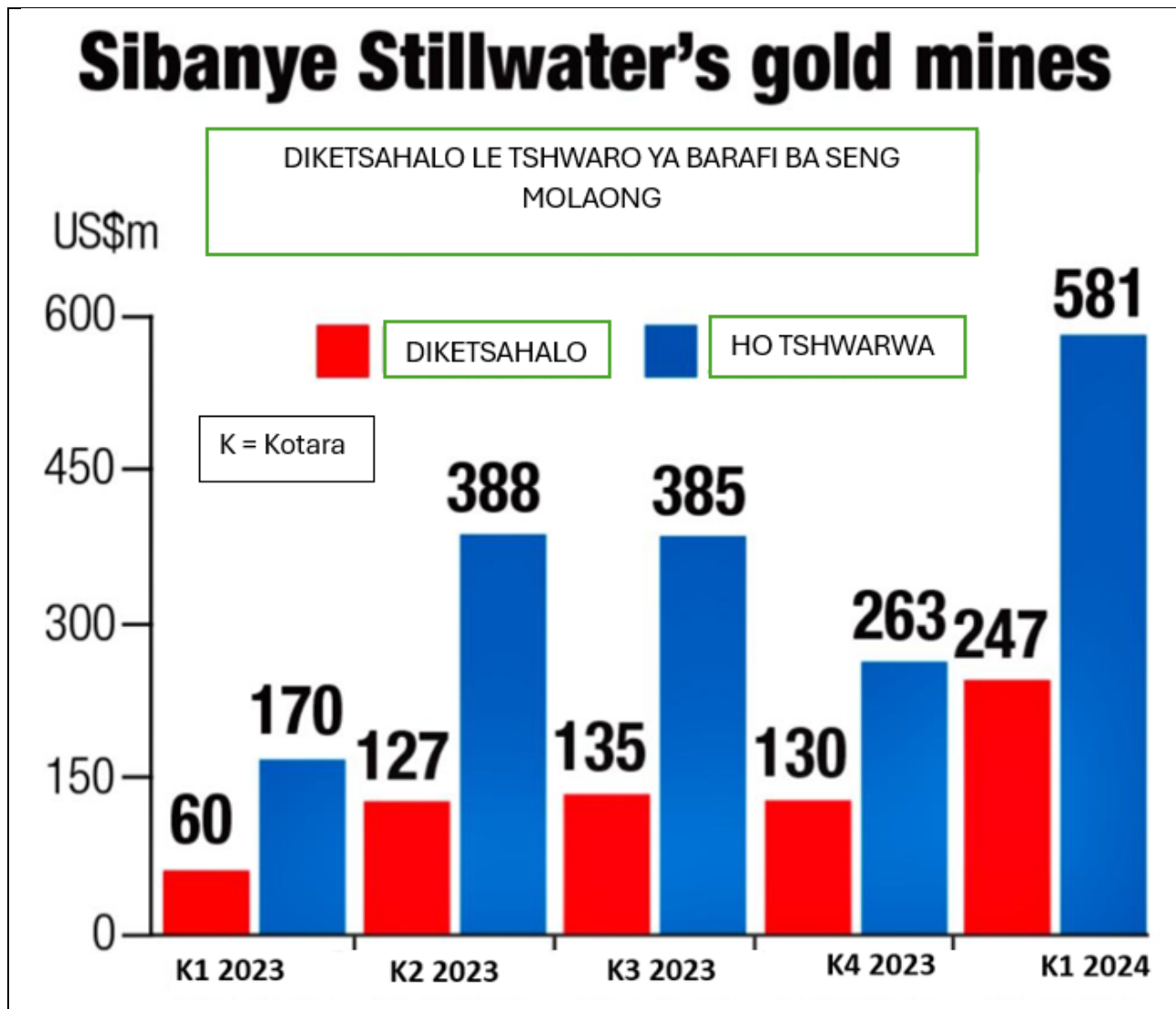
[E nkuwe le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa ho <https://www.zapiro.com>]

- 5.1 Hlalosa kamoo '**UBUNTU**' bo nyatswang kateng khathunung e ka hodimo. (2)
- 5.2 Tshohla phoqo e hlahellang khathunung e ka hodimo. (3)
- 5.3 Sefahleho sa motho ya nomorilweng A, se re bolella eng ka yena le maemo a moo a leng teng? (2)
- 5.4 Ho ngolwa ha mabitso a dinaha khathunung ena, a bolela eng? (1)
- 5.5 Ke maikutlo a jwang ao a qholotswang ho mmadi ho latela kamoo mmuso o sebeditseng ditaba tsa merafo e seng molaong kateng? (2)
- 5.6 Ke eng eo mongodi wa khathunu a se pepesang ka tshebediso ya mantswe a motho ya nomorilweng B? (2)
- 5.7 Tshohla kganyetsano e hlahellang khathunung e ka hodimo. (3)

[15]

POTSO YA 6

Boha le ho bala ditaba tse kerafong ena ka tlhoko o nto araba dipotso tse tla e latela.

[E nkuwe le ho lokisetwa tlhahlobo wa ho tswa ho <https://theminingyearbook.com>]

- 6.1 Morafo o ka hodimo o hlalisa minerale kapa serafshwa sefe? (1)
- 6.2 Ke hobaneng ha ho tshwarwa ha barafi ba seng molaong ho bile hodimo ka kotara ya 1 ka selemo sa 2024? (2)
- 6.3 Ke phapano e kae ya ho tshwarwa ha barafi dipakeng tsa kotara ya 2 le ya 3 selemong sa 2023? Ngola ka mantswe. (1)
- 6.4 Ke kotareng efe ya selemong sa 2023 moo diketsahalo di neng di le tlase haholo? (1)

[5]

30 matshwao

Matshwao ohle: 100